

פרשת ואתחנן תשס"ח מעלת יום ט"ו באב

ט"ו באב עולה במעלתו על יום הכיפורים

ט"ו באב הוא זמן מיוחד מאוד לעם ישראל. בו חגגו ישראל בזמן היותם בארצם, מזמן יהושע בן נון, שאז נכנסו לארץ עד חורבן בית ראשון. שבעה ימים מט' באב עד ט"ו באב, על הכנסת לארץ, ועל כך שלא עמדו כל דברי המרגלים שהארץ אוכלת יושביה ושאר הוצאת דבתם,

הוא חג בפני עצמו, העולה במעלתו על יום הכיפורים. במשנה בתענית (דף כו:) אומרת: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים". המבואר במשנה שט"ו באב קודם במעלתו ליום הכיפורים, וחשוב הוא יום טוב כמותו. כיצד חוגגים בחג ט"ו באב? "שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו, כל הכלים טעונין טבילה", המבואר בכאן שני חידושים נוספים. מנהג זה הוא דווקא במקום המקדש, אם בירושלים, אם בשילה מקום המשכן כמבואר בנביא (שופטים כא, יט-כא). עוד מבואר במשנה שהקפידו מאוד ביום זה שלא לבייש את מי שאין לו. הדברים ארוכים ואכמ"ל.

עיקר מעלתו של יום זה כפי שמבואר במשנה הוא עניין החיבור ובלשוננו "שידוכים": "ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות: בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, "שקר החן והבל היפי אשה יראת ה' היא תתהלל" (משלי לא, ל-לא), ואומר: "תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה"; כמובן לא כולן הלכו לרקוד במחולות, מי שלא הלך לה בשידוכים, במקום שתשב עד שתלבין ראשה, הלכה לרקוד במחולות, וכן מי שלא מצא שידוך, הולך לשם וכך ימצא את זו שתמצא חן בעיניו.

יום כיפור הזיווג עם הקב"ה

אמנם יש להקשות, הרי אסור לאדם להביט בריקודי הנשים, ולשמוע את שירתם. עוד יש להקשות, וכי ביום הכיפורים עם ישראל עסוקים בשידוכים ומחולות, הרי זהו זמן למחילת עוונות? מבאר בתפארת ישראל (תענית ד, ח; סג)

דוכי סלקא דעתך שישראל קדושים יתעסקו ביום כיפור הקדוש והנורא בשידוכים? על זה משיב וכו', דביום כיפור התכוונו להקב"ה שנקרא בחור בשיר השירים כולו, דנאמר "בחור כארזים" (שיר השירים ה, טו). שא נא עיניך מה אתה בורר לך, רצה לומר איה אומה קדושה בעולם כאומה זו, אל תתן עיניך בנוי, דאף על גב שחטאו לפניך תתן עיניך במשפחה, בניך בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב. "שקר החן" של שאר האומות, "הבל יופי" שלהם, דאפילו כשעושין מצוות, כוונתם רק להחניף לך, כמו שכתוב חסיד שלהן (עזרא ו, י), "ומקרבין נחוחין לאלקה דשמיא, אבל ומצלין לחיי מלכא ובנוהי" (כראש השנה דף ד, ו), וכן "חסד לאומים חטאתם" (כבבא בתרא דף י, י), אבל אשתך החלשה הקטנה, שהיא יראת ה', היא תתהלל, שעומדות היום לפניך ככלה מקושטה, ואומרת כאביה, הא קריבת נפשי קדמך (כשבת דף פט:), היא היא תתהלל, שגם כתמי חטאותיה הם היום לה לעדי ולתפארת, בעבור כי נתהפכו לזכיות: ונראה לי דמהאי טעמא נמי מנהג ישראל לשיר את האשמונו בים הכיפורים, והרי קינה מבעי ליה? אמנם הוא לרמוז שכולם נתהפכו לזכיות, וראוי לשורר עליהם כעל זכיות] זאת אומרת "שחורה אני" ואף על פי כן "נאוה", ואהלי קדר השחורים, בעיניך כיריעות שלמה המרוקמים זהב מופז.

בי"ז בתמוז ירד משה רבינו מהר עם הלוחות הברית, כאשר ראה את העגל והמחולות שבר את הלוחות. היו ארבעים יום של צער על חטא העגל, עד ראש חודש אלול. בראש חודש אלול (שמות לד, א) "ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשנים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשנים אשר שברת", הקב"ה אומר למשה לעלות להר לקבל את הלוחות השניות, משה ירד עמם ביום הכיפורים, בו נאמר לו "סלחתי כדבריך", יום זה הוא יום הנישואין של עם ישראל עם הקב"ה, יום בו קבלו בפועל את הלוחות. ביום זה ראוי להדבק בקב"ה בשמחה ומחולות.

הותרו שבטים לבוא זה בזה

אמנם יש להבין מהו ייחודיות ט"ו באב. והנה הגמרא מביאה "בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות אלא חמשה עשר באב מאי היא?" מבאר הפרי צדיק (דברים לט"ו באב, ד): "דבגמרא הקשו שתי קושיות על ט"ו באב בשלמא יום הכפורים הוא יום טוב משום דאית ביה סליחה ומחילה ונוסף על זה שניתנו בו לוחות אחרונות אבל ט"ו באב מאי הוא מפני מה הוא יום טוב וגם שיהיה עוד גדול משאר ימים טובים?" אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה. מאי דרוש (במדבר לו, ו) "זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד" דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה".

מה אירע שם? צלפחד מת במדבר והשאיר אחריו בנות בלבד. הן טוענות שראויות הן לירש את אביהם. שאל משה את הקב"ה, השיב לו הקב"ה (במדבר כז, ז) "כן בנות צלפחד דברת נתן תתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן", אך יש טענו ראשי השבט (במדבר לו, ג-ז): "והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע", ולכך ציוה הקב"ה "לשוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים. ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל". אמנם אחר שעברו י"ד שנות כיבוש וחלוקה אשר בהם נאסר להסב נחלה משבט לשבט, ישבו חכמים ודייקו בפסוק שאיסור זה נוהג לדור חלוקת הארץ בלבד, ולא לדורות הבאים.

טעם נוסף מביאה הגמרא "אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, שנאמר (שופטים כא, א) "ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה". מאי דרוש? אמר רב: ממנו, ולא מבנינו". לאחר מעשה פילגש בגבעה נשבעו כל ישראל שלא לישא משבט בנימין, כיון שראו ששבט בנימין נכחד, התירו לבוא בקהל.

יום שכלו מתי מדבר

עוד מביאה הגמרא "יום שכלו בו מתי מדבר". וברש"י: "דתניא: כל ארבעים שנה שהיו במדבר בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר: צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר, וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור, ולמחר הכרוז יוצא וקורא: יבדלו חיים מן המתים, וכל שהיה בו נפש חיים היה עומד ויוצא, וכל שנה היו עושין כן, ובשנת ארבעים שנה עשו, ולמחר עמדו כולן חיים, וכיון שראו כך תמהו ואמרו: שמא טעינו בחשבון החדש חזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר, וכיון שראו שנתמלאה הלבנה בחמשה עשר, ולא מת אחד מהם ידעו שחשבון חדש מכוון, וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו, קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב".

נתאר לעצמנו מה אירע שם. בכל שנה מאות אלפים כורים קבר, ויודעים שיתכן שמחר הם לא שבים. כולם בוכים ונפרדים ממשפחותיהם, עושים תשובה ומתוודים על חטאיהם, ובפרט על שדיברו לשון הרע על ארץ ישראל. זהו בכי עצום. ראוי להמליץ על כך את דברי הגמרא (תענית דף כט.): "אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות". לכאורה בכיה זו אמורה על דורות העתידיים, אך למבואר בזה, אף ישנה בכיה בכל שנה ושנה כתשעה באב בדור המדבר, בו נפרדו הנשים והטף מיקיריהם.

למחרת עובר הכרוז ומכריז "יבדלו החיים מן המתים". החיים שבהם קמים, ואילו חמש עשרה אלף איש נשארים בכור, בקדש בו שהו ישראל תשע עשרה שנה יש שטח עצום של בית קברות. בשנה השלושים ותשע ידעו הנותרים בחיים שאחד משנים אינו

קם מחר. איזו תשובה הייתה שם ! ואכן מתו חמשה עשר אלף נוספים. בשנת הארבעים ידעו החיים שמי שנכנס לבור לא קם. הייתה שם תשובה עצומה, ואכן לדעת רש"י נותרו הללו בחיים. אמנם יש להבין מדוע עבר כרוז לבדוק אם יש בחיים כאשר ידוע שכולם ימותו? ויתכן שראו שהקרקע זזה הבינו שיש בחיים ולכך עבר כרוז ואכן ראו שכולם חיים. כך אירע לילה אחר לילה, עד ט"ו באב בו ראו שודאי נותרו כולם בחיים, ועל כך עושים יום טוב.

אמנם דעת התוספות (בבא בתרא דף קכא.): "בשנה אחרונה נמי מתו וידעו שכבר כלתה גזרה כי כבר מתו כל בני עשרים ולפי שהיו אבלים עד מקצת יום של ט"ו לא חזר הדיבור שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות... ולכך כל ימי אבילתן של ישראל לא חזר הדיבור". הקב"ה דיבר עם משה לאחר חטא המרגלים, כבמחלוקת קרח ועדתו, אך לא דיבר עמו בדרגה השלימה של "פה אל פה אדבר בו", על כך שמחו בט"ו באב, על הקירבה והקשר עם הקב"ה. שזוכים לקבל דבר ה' בדרגה השלימה של "פה אל פה אדבר בו". כך מבואר להדיא ברשב"ם (בבא בתרא דף קכא.): "ולכך עשו ימי משתה ושמחה על הדיבור שחזר למשה".

התיר לעלות לרגל

טעם נוסף מביאה הגמרא: "עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר לאיזה שירצו יעלו". מלכות ישראל נחלקה לשנים אחר מות שלמה בשל חטא לשון הרע. מבאר החפץ חיים (שמירת הלשון ב, יב):

וראה עוד ענין נורא מאוד. שנסבב במשך הימים מידה במידה. שהנה יוסף נכשל בחטא הלשון, ככתוב בתורה, ולא רצו אחיו למחול לו בשום אופן שהלכו איתו בעומק הדין, שאמרו (בראשית לז, כ) "לכו ונהרגהו" דהיינו נסשה בו את הכלבים, וכהאי גונא, ונתרצו למכרו לעבד עבור זה, אף שיהודה הגן בעדו, ולא הניחם להרגו, שאמר (בראשית לז, כו) "מה בצע", אפילו הכי, למחול לו, לא רצה בשום אופן, שאמר "לכו ונמכרנו".

ותחת זה בדרורות העתידיים שנכשל אחד מזרע יהודה באיסור קבלת לשון הרע, לא רצה האחד המיוחד מזרע יוסף למחול לו. ומי הוא שנכשל בשגגה זו? אדוננו דוד המלך עליו השלום שהאמין לציבא מה שדיבר על מפייבשת רעה ואמר (שמואל ב-יט, ל) "אתה וציבא תחלקו את השדה", יצתה בת קול ואמרה: רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה.

ומעתה אחר שנחלקה המלוכה, לא חפץ ירבעם שיעלו ישראל לרגל ויראו את מלך יהודה מבית דוד יושב בעזרה, והוא אינו יושב בעזרה, אסר לעלות לרגל והעמיד כתחליף עגלים בבית אל ובדן שיעבדום ישראל וכך לא יעלו לרגל. בסופה של מלכות ישראל, עמד מלך צדיק הושע בן אלה, ובט"ו באב התיר לעלות לרגל. הרי שביום זה תוקן חטא לשון הרע. והתחברו השבטים כולם עם בית המקדש והקרבנות. ומאידך אומרת הגמרא בגיטין (דף פח.): "אמר ליה רב כהנא ורב אסי לרב, כתיב ביה בהושע בן אלה (מלכים ב יז, ב-ג) "ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל", וכתיב "עליו עלה שלמנאסר" וגו' ? אמר להו: אותן פרדסיאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל בא הושע וביטלן, ואף על פי כן לא עלו ישראל לרגל, אמר הקב"ה, אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי". העולה שמאחר שלא פעל המלך להעלות את ישראל, למרות שידע שדורות רבים לא עלו ישראל לרגל ונצרך קמפיין רציני להשיבם לבית המקדש. הייתה תביעה על ישראל שלא עלו לרגל, ואף תביעה על המלך שלא גמר את מעשהו הטוב, ואף שהתיר לעלות לרגל, אך לא שכנע את העם לעלות לרגל. לכך גלו ישראל.

אהבת ה' מתוך הצער והעצב

טעם נוסף מביאה הגמרא: 'רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ואמר רב מתנה: אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב, שלא הסריחו. והמטיב, שנתנו לקבורה'. ביתר היא סמל המרד ברומאים אשר אירע חמישים ושנים שנה לאחר החורבן. מביאה הגמרא בגיטין (דף נז.):

אשקא דריספק חריב ביתר (על אופן עגלה נחרבה ביתר), דהוו נהיגי כי הוה מתיליד ינוקא שתלי ארזא (מנהגם היה דכאשר נולד תינוק נוטעים ארז), ינוקתא שתלי תורניתא (וכאשר נולדה תינוקת שותלים ארז נקבה), וכי הוו מינסבי, קייצי להו ועבדו גננא (ובנישואיהם היו קוצצים את הארזים ומהם עושים חופה). יומא חד הוה קא חלפא ברתיה דקיסר (יום אחד חלפה בת הקיסר ליד ביתר), אתבר שקא דריספק (ונשבר אופן העגלה), קצו ארזא ועיילו לה (קצצו את הארז וכו תקנו את האופן), אתו נפול עלייהו מחונהו (באו תושבי העיר ונפלו עליהם והרגום). אתו אמרו ליה לקיסר: מרדו בך יהודאי! אתא עלייהו (בא להילחם בהם).

הקיסר כבש את ביתר והרג את מיליוני תושבי ביתר, כדי לבזותם ביותר לא ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. ומאידך היה בזה חסד ה' עצום שראו שלא הסריחו. לאחר שבע שנים אמרו לרומאים הנכם גורמים לקידוש ה' ולחזיון בטחון ישראל בראותם את אהבת ה', בכך שהקב"ה שומר על הרוגי ביתר שלא יסריחו, מיד התיירו לקוברם. ועל כך תיקנו ברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון.

שמחת ריבוי התורה

מסיימת הגמרא בטעם נוסף:

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה. דתניא רבי אליעזר הגדול אומר: מט"ו באב ואילך תשש כוחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה, לפי שאינן יבשין. וברש"י: "לפי שהן לחין, ומאותו הזמן אין כוח בחמה לייבשן, וחיישינן מפני התולעת, לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה". אמר רב מנשיא: וקרר ליה יום תבר מגל. מכאן ואילך, דמוסיף יוסף, ודלא מוסיף יוסף. מאי יוסף? אמר רב יוסף: תקבריה אימיה. וברש"י: מכאן ואילך - מחמשה עשר באב ואילך, דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה - יוסף חיים על חייו; דלא יוסף - לעסוק בתורה בלילות; תקבריה אימיה - כלומר: ימות בלא עתו.

מבאר רבינו גרשום (בבא בתרא דף קכא): 'ולפי שעה שהיו עוסקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלין בתלמוד תורה אבל אותו יום פסקו ועשאוהו יום טוב שמכין ואילך היו עוסקין בתורה'. והיינו שכל כלל ישראל שמח מחמת היחידים שכעת אין להם עבודה ופנויים לעסוק בתורה. הוסיפה הגמרא שאף העם כולו הוסיף בלימוד התורה מחמת שהתארכו הלילות.

בריאה רוחנית ובריאה גשמית

אמנם בעיקר הדבר יש להבין, הרי השמחה הייתה כבר בזמן משכן שילה, ומדוע שמחו כל אותם השנים שמחה כה אדירה, למרות שעדיין לא היו כל הטעמים הנזכרים בגמרא? ויש להקדים בדברי השפתי חיים (מועדים ב, עמוד 266):

יש לשאול הרי בתשרי נברא העולם אם כן מדוע מברכים את ברכת החמה בניסן ולא בתשרי? קושי' זו הקשו התוס' (ראש השנה דף כז.) על דברי הגמרא "כמאן מצליגן האידנא זה היום תחילת מעשיך וזכרון ליום ראשון, כמאן כרבי אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם" - שלרבי יהושע בריאת העולם היא בניסן. והקשו התוספות הרי קיימא לן כרבי יהושע (ראש השנה דף יב.), לחישובי התקופה ומולדות מונין מניסן, כלומר שמניסן נבראו ובתחילת ליל רביעי שמשה חמה בניסן? והוסיפו עוד שרבי אלעזר הקליר יסד בפיוט גשם דשמיני עצרת כרבי אליעזר שאמר בתשרי נברא העולם, ובפיוט של פסח כרבי יהושע שבניסן נברא העולם? ותירצו דאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ואיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראות, ולא גברא עד ניסן.

ויש להבין מה שייך אצל הקב"ה שעלה במחשבה לברוא ולא ברא, הלוא רק בבני אדם קיימת האפשרות שמכין תכנית ואחר כך נוצרת הסיבה שאינו יכול להוציאה לפועל ומוציאה רק לאחר זמן, אבל אצל הקב"ה אם עלה במחשבה לברוא הלא אין מי שימנע ממנו להוציא את מחשבתו, ומדוע באמת לא ברא? ועוד מכיון שלא ברא בפועל בתשרי אם כן מה הוסיפה מחשבת הבריאה לבריאה שהיא נחשבת כתחילת הבריאה כפי שאומרים בתפילת ר"ה "זה היום תחילת מעשיך"?

ביאור הדברים, יש שני שלבים לבריאה: "עלה במחשבה" - ו"בריאה בפועל". "עלה במחשבה" היא עצמה מציאות של בריאה, ואינה דומה למחשבה של אדם החולפת והולכת לה. אצל הקב"ה מחשבה זוהי מציאות קיימת, "חיים ברצונו" (תהילים ל, ו)

- רצון הקב"ה הוא חיים! בריאה אין פירושה רק בריאה גשמית, אלא "בריאה" כולל גם יצירת התשתית של שורשי הבריאה - הנהגותיו יתברך, חוקי הבריאה והכוחות הרוחניים.

השלב הראשון של הבריאה כתשרי הוא מה ש"עלה במחשבה" - היא בריאת ה"בכוח", כל החוקים הרוחניים של הבריאה בשביל העתיד. השלב השני של הבריאה היא הבריאה "בפועל" בניסן, בו ברא הקב"ה את כל הבריאה לפי חוקי הבריאה שברא כבר בשלב הראשון בתשרי. דשני שלבים אלו - הבריאה "בכוח" והבריאה "בפועל" - הם השתיתו שני מהלכים בבריאה: הבריאה בכוח - בריאת חוקים הרוחניים של הבריאה, על פי הנהגת הקב"ה מצדו יתברך שקבע את חוקי הבריאה אשר אינם תלויים במעשינו. הבריאה בפועל - כפי מה שמסר הקב"ה את הנהגת הבריאה בפועל לעם ישראל. אמנם בתקופה הראשונה של הבריאה בפועל - באלפים תוהו - הייתה הנהגת הבריאה על ידי הקב"ה מצדו בלבד, אבל כאמור התכלית של הבריאה בפועל הייתה מיועדת להימסר להנהגת ישראל.

המבואר שיש שני בריאות בעולם, בריאה בכוח בכ"ה אלול, ובריאה בפועל בכ"ה אדר.

בט"ו באב עלה במחשבה לבראות העולם

בזה נבין היטיב את דברי הבני יששכר (מאמרי חודש תמוז - אב מאמר ד - בתולה במחול; ב) המחדש דבר נפלא:

והנה לפי הטעמים שהוזכרו בגמרא יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, ויום שהותר שבט בנימין, הנה יש לומר דלבעבור זה מהיום ההוא הוקבע לדורות להתעסק בחיתונים ביום הזה, אבל גם על זה מהראוי לתת לב למה דוקא ביום הזה אירעו המעשים הללו שהותרו השבטים והותר בנימין להתחתן, ובודאי לא במקרה נפל הדבר הזה דוקא ביום הזה בט"ו באב.

ואומר לך את הנראה לעניות דעתי, דהנה בכ"ה באלול התחלת בריאת העולם (ילקוט שמעוני במדבר תשפב), והתחלת בריאת העולם היה בבחינת תואר מלכות בכדי להקרא מלך כי אין מלך בלא עם, והנה מלכות סוף מעשה במחשבה תחלה, וישראל עלו במחשבה תחלה, (בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית (רש"י בראשית א, א) אשר המה ימליכוהו והמה יתחתנו ויתחברו למלך הכבוד על ידי התורה שנקראת ראשית), והנה אמרו רז"ל (סוטה דף ב.) ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזין ברקיע בת פלוני לפלוני.

וכדוגמא הלזו ארבעים יום קודם כ"ה אלול הוא זמן שלפנינו ט"ו באב, ישראל עלו במחשבה להתחתן במלך הכבוד (הג"ה והנה בריאת אדם בראש השנה, הרי ארבעים וחמש ימים קודם היה כביכול עליית המחשבה, מ"ה בגימטריא אד"ם⁽⁴⁵⁾), והנה רק ישראל עלו במחשבה, זהו שאמרו (יבמות דף סא.) "אתם קרוין אדם ואין", על כן יום שהותרו שבטים להתחתן זה בזה וגם יום שהותר שבט בנימין להתחתן היה דוקא ביום הזה (כי הזמן גורם מבראשית, הבן), וכמו כן תקנו בכל שנה בנות ישראל יוצאות במחול משחקים ומי שאין לו אשה יפנה לשם ונתהווה החיתון לעורר היחוד הקדוש אשר ישראל עלו במחשבה, ועל ידי עליית מחשבתם כביכול נתהווה בריאת עולם, ויהי רצון שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונו.

וכן הוא הענין בט"ו בשבט שעושין אותו יום טוב והוא ראש השנה לאילנות (ראש השנה דף ב.) (הנה הוא גם כן ארבעים יום קודם כ"ה אדר), נרמז כי האדם עץ השדה (דברים כ, יט), וכבר ידעת פלוגתת רבי אליעזר ורבי יהושע (ראש השנה דף י.), רבי אליעזר סבירא ליה בתשרי נברא העולם, ורבי יהושע סבירא ליה בניסן (ותרווייהו קשוט (ושניהם אמת) לדברי מרן האריז"ל (פרי עץ חיים שער ראש השנה, ד) זה במעשה וזה במחשבה), והנה אנן פסקינן כרבי אליעזר במנין שנות העולם, ואנחנו אומרים בראש השנה (תפלת מוסף) "זה היום תחלת מעשיך" (ראש השנה דף כז.), ולכאורה למה נצא מן הכלל המסור בידינו רבי אליעזר ורבי יהושע הלכה כרבי יהושע? ובפרט דרבי אליעזר שמותי הוא (שבת דף קל:), ולדרכינו יונת, דהנה אבותינו ראו שמן השמים נתהווה יום שהותרו השבטים להתחתן זה בזה, וכן יום שהותר שבט בנימין הכל נתהווה ואירע בט"ו באב, ולא בט"ו בשבט, מזה היה להם הוכחה דמן השמים מסכימים לפסוק בזה הלכה כר' אליעזר (הגם דתרווייהו קשוט וכמו שכתבתי

לעיל, ואף על פי כן גם בט"ו בשבט (שעולה השרף באילנות) קבעוהו לקצת שמחת יום טוב וקבעוהו ראש השנה לאילנות כיון דגם דברי רבי יהושע אמיתיים), הבן.

והיינו כפי שנקבע באדם האם יהיה עני או עשיר, חכם או טיפש, כך נקבע מה יהיה חיבורם של ישראל עם אביהם שבשמים, ועם ארץ ישראל. דין זה אירע בט"ו באב - ארבעים יום קודם יצירת העולם ברוחניות. זהו זמן מסוגל לכל הבריאה, ורקדו בנות ישראל בכרמים להתפלל על זיווגן. העולה שט"ו באב הוא יום אדיר ומסוגל למציאת הזיווג. ויש להוסיף בדרך זו, יום סליחה ומחילה ומתן לוחות אחרונות הוא הגורם לקשר עם הקב"ה, ובזה כלו מתי מדבר שהוא מחילת חטא המרגלים, וניתנו מתי ביתר לקבורה, שהוא חסד ה' ויתור על החטא. בזה יש כוח ליצור שלימות ואחדות בתוך בני ישראל, הותרו שבטים לבוא זה בזה, הותר שבט בנימין לבוא בקהל, וביטלו את השומרים המונעים מלעלות לרגל.

טעמי החורבן כנגד חטאי החורבן

נבאר במהלך נוסף. רבי צדוק הכהן בספרו "פרי צדיק" (דברים - דברים לט"ו באב; א-ד) מרחיב לבאר בטעמי יום זה. תמצית דבריו היא שיום ט"ו באב הוא יום תיקון החטאים אשר מחמתם חרבו בית המקדש. בית ראשון חרב משום שעברו על שלוש עבירות חמורות, רציחה, גילוי עריות, ועבודה זרה, ואף שלא בירכו בתורה תחילה, ובית שני חרב על שנאת חנם, ולשון הרע. ביום זה מעשי האבות החלו לתקן את שורש החטא של בניהם, דהרי מרבית הטעמים המובאים בגמרא וכדלקמן, אירעו קודם חורבן הבית, וחלקם קודם בניינו מלבד הרוגי ביתר לקבורה. כיון שהקב"ה מתחיל לתקן את הבריאה, עוד טרם היה החטא:

וזה ענין ט"ו באב בזמן הזה, דבמשנה איתא רק לא היו ימים טובים וכו' שהיה רק בזמן הבית וכן כל האמור שבהן בנות ירושלים יוצאות וכו' היה גם כן בזמן הבית וכמו שאמרו בגמרא בת מלך. אך בגמרא אמרו ששה טעמים וכל החמישה טעמים היה רק בזמן הבית, רק טעם אחד יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה זה היה אחר החורבן. וביתר היה מלכות בן כוזיבא דאיתא (גיטין דף נה:): אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, אשקא דריספיק חריב ביתר (ויש להבין וכי מחמת סיפורים שכאלו חרבה ירושלים?). וענין שלושה חורבנות אלו הם כנגד שלוש מדות הרעות הקנאה והתאוה והכבוד, שהם שורש השלושה חטאים עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (סיפורים אלו אינם סיפור יחיד, זהו הביטוי למצב עם ישראל באותו הדור).

וזהו אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים היינו בעוון שנאת חנם שהוא מדת הקנאה ושפיכות דמים שהם קליפת עשו רציחה. ועבור זה היה חורבן בית שני על ידי אדום דתמיד כל שנמצא קטרוג על ישראל באיזו מדה אז האומה שקליפתה מעין מדה זו מושלת עליהם דיש להם טענה שגם בישראל נמצא מעין מדתם וחורבן בית שני היה מפני שנאת חנם כמו שאמרו ביומא (דף ט:).

אתרנגולא ותרנגולתא חריב טור מלכא הוא על ידי מדת התאוה דשם נמצא בגמרא שהיה ריבוי מופלג ששים ריבוא עיירות שהיה בכל אחת כיוצאי מצרים ושלוש היה בהן כפלים כיוצאי מצרים ומקודם היה להם בזה הכוונה לשם שמים והוי מפקי תרנגולא ותרנגולתא כלומר פרו ורבו כתרנגולים שבהם ריבוי המין דאיתא (ברכות דף כב.). שלא יהיו תלמידי חכמים וכו' כתרנגולים. והם היה להם בזה כוונה לשם שמים פרו ורבו וכו' ואחר כך שהיה קטרוג עליהם שהוא לשם תאוה לבד לזה חרבה.

ואשקא דריספיק חריב ביתר זה היה ממדת הגאות והכבוד כמו שאמרו דהוי נהיגי כי הוי מתיליד ינוקא שתלי ארזא וזה מורה על גאווה וכבוד כמו שאמרו (במדבר רבה יט, ג) על ידי שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת וכו'. ואיתא בגמרא (שבת דף קלט.) "אי בטלי יהירי בטלי אמגושי דכתיב "ואצרוף כבור סיגין" ופירש רש"י סיגין הם גסי הרוח לשון ישגא מאד". ובאמת מצינו בפסוק (תהלים צב, יג) "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה", רק שיש גאות לטובה גם כן כמו שנאמר ביהושפט (דברי הימים-ב יז, ו) "ויגבה לבו בדרכי השם", והוא כנגד קליפת עמלק שמשליך עצבות וקרירות על האדם כמו שנאמר (דברים כה, יח) "אשר קרך" ודרשו בספרי (עין בפסיקתא פרשה יב) "הצנינך והפשיריך". ואיתא (תמורה דף טז.) "לבלתי עצבי שלא ישגבני יצר הרע מלשנות", וקרי ליה עצבי שהיצר הרע משליך עצבות על האדם ושפלות בפיתויו שאינו נחשב לימודו ועבודתו כלום.

ולזה נצרך גאווה שידע שעל ידי תורתו ועבודתו מוסיפין כביכול כוח בפמליא של מעלה כמו שנאמר (תהלים סח, לה) "תנו עוז לאלוקים", וכן להיפך חס ושלום נאמר (דברים לב, יח) "צור ילדך תשי". וזה הוא הגאות לשם שמים כמו שנאמר (דברי הימים-ב יז, ו) "ויגבה לבו בדרכי השם". וגם בביתר היה להם בזה כוונה לשם שמים להשתמש בהגאות לעבודת ה' יתברך. ואחר כך שהיה קטרוג שלקחו הגאות לדברי עולם הזה כאומות העולם קצו ארזא. וזהו אשקא דריספיק שהוא גאות דאומות העולם במרכבה וגדולה חרוב ביתר.

ויום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה שזה מורה לתיקון קלקול זה דאיתא (סנהדרין דף מו:): "קבורה משום בזיונא", וכן מצינו בכתוב (ירמיה ח, ב) "ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיה", שהוא בזיון וכיון שניתנו לקבורה היינו שאפשר לתקן קלקול זה. וזה ראו על ידי הנס שהיה שלא הסריחו במשך הזמן שהיו מושלכין בלא קבורה ועל זה התקינו ברכת הטוב והמטיב. והוא כמו שאמרו (פסחים דף ג.) "לעולם הבא כולו הטוב והמטיב" שאז יראו שהכל היה לטובה. וכן ראו שם שלא רצה ה' יתברך לבזותם מזה שלא הסריחו שהיה על ידי נס רק היה כדי לתקן מה שפגמו במדת הגאווה. ואחר כך ניתנו לקבורה ולכן תיקנו ברכה זו בברכת המזון שהגאות בא על ידי אכילה גסה כמו שנאמר (דברים ח, יב) "פן תאכל ושבעת ורם לבבך".

וביתר היה מלכות בן כוזיבא דאמר אנא משיח כמו שאמרו בסנהדרין (דף צג:): והרמב"ם ז"ל (מלכים יא, ג) כתב שרבי עקיבא היה נושא כליו של בן כוזיבא אף שלא נמצא במדרשי חז"ל שלפנינו רק במדרש (איכה רבה ב, ד) איתא שרבי עקיבא אמר היינו מלכא משיחא ואמר לו בן תורתא עקיבא יעלו עשבים בלחייך וכו' ומן הסתם היה לו איזה שייכות לבחינת משיח והיה מלך ישראל וכבש אומות. ואיתא בזהר הקדוש (ג, דף רס:): "משה שירותא בעלמא הוה וכו' סיומא מלכא משיחא", דמשה רבינו עליו השלום היה שורש תורה שבכתב, וסיומא יהיה מלכא משיחא שהוא שורש תורה שבעל פה, מלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה... והיינו דמשה רבינו עליו השלום היה בחינתו שורש תורה שבכתב, ורבי עקיבא שורש תורה שבעל פה. וזה מה שכתב הרמב"ם ז"ל הנזכר לעיל שרבי עקיבא היה נושא כליו של בן כוזיבא שהיה סבור עליו שהוא משיח וכלים של משיח הוא התורה שבעל פה. ואחר שחרב ביתר אז נתפשט התורה שבעל פה ביותר על ידי רבי עקיבא שבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם והם הם העמידו תורה (יבמות דף סב:): ואז תיקנו הטוב והמטיב. הטוב אין טוב אלא תורה כמו שאמרו בברכות (דף ה.) והמטיב לאחריני הוא בחינת תורה שבעל פה דאיתא (סוכה דף מט:): תורה ללמדה זו תורה של חסד וכתוב (משלי לא, כו) "ותורת חסד על לשונה" והוא תורה שבעל פה שהוא על לשונה. ואז ראו שיוכל להתחיל התיקון לזה על ידי בחינת תורה שבעל פה שיתוקן השני כתרם נעשה ונשמע בעטרה שעטרה לו אמו ולכן הוא יום טוב אף אחר החורבן.

המבואר בדבריו החטאים שמחמתם חרבה ירושלים, הם יסודות הקנאה התאוה והכבוד, ששורשים מגילוי עריות עבודה זרה ושפיכות דמים.

תיקון החטאים בט"ו באב

תיקון החטאים בשלימותם הוא מאורעות ט"ו באב. מבאר רבי צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק דברים לחמישה עשר באב, ד):

וענין קמצא ובר קמצא הוא הפגם של קנאה ושנאת חנם שהיה בהם. ונגד זה רמזו ז"ל הטעם של ט"ו באב יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה שהוא התיקון של קנאה כי גם באותו הדור שנאסרו על ידי טענת בני יוסף שלא יסוב נחלה ממטה למטה היה נראה על הגוון כענין קנאה כי מה איכפת להם שיתערבו נחלת השבטים. אמנם מפני שפנימיות כוונתם היתה לשם שמים מצד חיבת הארץ. כי כל דבר הוא בעולם שנה נפש וכמו שיש פרטי בחינת קדושה בנפש בכל שבט בפני עצמו כענין ראובן בקדושת הראיה ושמעון בקדושת שמיעה כמו כן לעומת זה יש בחינות פרטיות בחודשי השנה וכמו כן גם בעולם בקדושת ארץ ישראל יש התחלקות בחינת הגבולין לפי ערך בחינת השבטים כאומרם ז"ל (בבא בתרא דף קכב.) שהגורל היה צווח אם שבט פלוני עולה גבול תחום פלוני עולה עמו. כי כל גבול יש לו שייכות בחינת קדושתו דייקא לאותו השבט. וגם אם לפעמים יארע שיסוב קדושת גבול שבט אחד לשבט אחר על ידי מכירה גם כן אינו לצמיתות רק עד היובל כמו שנאמר (ויקרא כה, י) "ושבתם איש

אל אחוזתו ואיש אל משפחתו". וזה היה טענת בני יוסף "ואם יהיה היובל ונוספה נחלתן על נחלת המטה". לכן הסכים להם הקב"ה בהוראת שעה מפני שהיה פנימיות כוונתם לשם שמים הגם שהיה נראה כעין קנאה. אבל לדורות מצאו באותו יום דרש מפסוק זה הדבר שלא יהיה נוהג אלא באותו הדור בלבד אבל בשאר הדורות יוכלו השבטים להתערב זה בזה. וזה התנוצצות תיקון הפגם של קנאה שנעשה ביום זה על ידי שהותרו השבטים לבוא זה בזה.

ואתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא היא בחינת פגם של התאוה (כמו שנתבאר לעיל אות א') ונגד זה הוא התיקון של אותו יום שהותרו שבט בנימין לבוא בקהל כידוע שהיה על ידי פגם התאוה שהיה נפגם בזה כל השבט על ידי פלגש בגבעה שהחזיקו ידי עוברי עבירה ועל ידי זה נשבעו כלל ישראל שלא יתנו לבנימין אשה שלדעתם נפגם כל השבט לעולם. ואחרי זה מצאו להם תיקון ביום ט"ו באב שמתרים לבוא בקהל כי גמירא דלא כלה שיבטא והוא התיקון של תאוה.

ואשא דריספיק חרוב ביתר הוא בחינת פגם של כבוד והתנשאות שהיה בביתר לכן היו נוטעים ארזים על שם כארו בלבנון ישגה. ועיקר התנשאות שהיה בהם על ידי שהיה בהם התרבות של דברי תורה ועבור זה היה סבור רבי עקיבא על בן כוזיבא שהוא משיח ואיתא ברמב"ם ז"ל (מלכים יא, ג) שרבי עקיבא היה נושא כליו של בן כוזיבא כי רבי עקיבא היה שורש תורה שבעל פה כאומרם ז"ל (סנהדרין דף פו.) כולוהו סתימתאה אליבא דרבי עקיבא וגם איתא בתנחומא (חוקת ח) על פסוק (איוב כח, י) וכל יקר ראתה עינו זה רבי עקיבא וחביריו דברים שלא נגלו למשה נגלה לרבי עקיבא וחביריו. ומחמת שהיה בביתר בדורו של רבי עקיבא התרבות חכמת תורה שבעל פה היה סבור שבזכותם יהיה משיח כאומרם ז"ל (ויקרא רבה ז, ג) על פסוק (הושע ח, י) "כי יתנו בגוים", שבזכות משניות שהיה אז עיקר תורה שבעל פה יהיה הגאולה. וגם אמרו ז"ל (קהלת רבה יא, ז) תורה של עולם הזה הבל הוא נגד תורתו של משיח. ועל זה דרשו ז"ל (גיטין דף נו.) על ביתר "גדע בחרי אף כל קרן ישראל", כי קרן ישראל הוא ההתנשאות שיש להם על ידי התורה כמו שנאמר (תהלים קיב, ט) "קרנו תרום בכבוד" ואין כבוד אלא תורה כמו שנאמר (משלי ג, לה) כבוד חכמים ינחלו" כמו שאמרו בחולין (דף קלג.). ועל ידי הפגם של התנשאות שלהם נענשו כמו שאמרו ז"ל (תענית דף ז.) "מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שדעתו שפילה עליו" ולכן נענשו במדה כנגד מדה שלא ניתנו לקבורה שהוא תכלית הבזיון היפך של הכבוד. ובט"ו באב שניתנו לקבורה היה התיקון שלהם ולכן תיקנו אז ברכת הטוב והמטיב כי אין טוב אלא תורה כמו שנאמר (משלי ד, ב) "כי לקח טוב", והמטיב לאחרני הוא השפעת התורה להמקבלים וזה היה עיקר תיקונם כנזכר לעיל (ונתבאר באריכות לעיל אות א').

והנה שלושה פגמים הנ"ל של קנאה תאוה וכבוד הם השורש של השלוש עבירות החמורות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים כי על ידי הקנאה באים לידי רציחה ושפיכות דמים, ותאוה לידי עריות וכבוד מביא לידי עבודה זרה. כי על ידי התנשאות שבאדם רוצה למשול על הכל להיות מלך ואחר זה לעשות עצמו אלוה כמו שנאמר (ישעיה יד, יד) "אעלה על במתי עב אדמה לעליון", וכאומרם ז"ל (סוטה דף ד:) "כל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה". ויש עוד שני טעמים בגמרא על ט"ו באב יום שכלו בו מתי מדבר ויום שביטל בו הושע בן אלה פרוסדאות של ירבעם שלא יעלו לרגל. ושני אלה המה תיקון על פגם עוון החמור של לשון הרע שהוא שקול נגד שלוש עבירות הנ"ל ועיקר החורבן נמשך מזה. כי מתי מדבר נגזר על ידי עוון לשון הרע של מרגלים שקבעו בכיה לדורות על חורבן בית המקדש בתשעה באב ונגזר אז לזרותם בארצות. וביום שכלו מתי מדבר בט"ו באב נעשה תיקון על לשון הרע שקבע בכיה לדורות. והחטא של ירבעם שנחלק מלכות בית דוד נמשך גם כן על ידי לשון הרע שקיבל דוד ואמר אתה וציבא תחלקו את השדה וכמו שאמרו (שבת דף נו:) "דאלמלא קיבל דוד לשון הרע לא וכו' ולא גלינו מארצנו". ואותו יום שנתבטל מעשה ירבעם של הפרוסדאות נעשה תיקון על הפגם הזה של לשון הרע.

וטעם האחרון בגמרא שבו ביום פסקו לכרות עצים למערכה. והנה כל הטעמים הקודמים הם היו תיקונים על הקלקולים לבער הפגמים שבנפש. והטעם הזה מרמז על הוספת התלהבות הקדושה בנפש מיום הזה. כי ענין הבאת עצים למזבח היה בבית שני שחרבו הגוים העצים שבארץ ישראל ולא היה מצוי מה לבער על המזבח ותיקנו להתנדב עצים להלהיב את אש הקדושה על המזבח. וביום ט"ו באב פסקו מלכרות עצים כי יש די באש הקדושה הנשפע באותו יום על כל השנה. והאש של הקדושה הוא

על ידי אותיות י"ה של איש ואשה שזכו ושכינה ביניהם ונעשה על ידי זה שתי פעמים אש של גבוה לכלות האש של היצר הרע של תאוה הנקרא אש כמו שאמרו (קידושין דף פא.) "נורא בי עמרם וחזי דאת נורא". והאש של יצר הרע של כבוד ועבודה זרה כמו שאמרו (יומא דף סט:) "נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קודשי הקדשים". ואמרו עוד שם בגמרא וקרו ליה יום תבר מגל הוא מרמז גם כן שעל ידי חרב הגבורה של הקדושה שנאמר בגבריאל (יהושע ה, יג) "וחרבו שלופה בידו", ואמרו (סנהדרין דף צה:) אמר לו הקב"ה לגבריאל מגלך נטושה עיין שם. על ידי זה נשבר המגל חרב גבורה של ההיפך הוא היצר הרע של הקנאה ורציחה שהוא קליפת עשו שנאמר בו (בראשית כז, מ) "ועל חרבך תחיה" וכל השלוש אשות הם רק בקדושה.

בט' באב בטלה לגמרי קבלת התורה בצורה הנכונה. בי"ז בתמוז חטאו בחטא העגל ואין קבלת התורה כראוי, בתשעה באב בכו בכיה לדורות והכניסה לארץ אינה בכניסה השלימה. בט"ו באב נפתח הפתח לתקן את החטאים, להיכנס לארץ וקבל את התורה בצורה השלימה. דבר זה גורם לשמחה. ויביא אותנו לגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.